

Daday Elmayazı Köyü Camii Kalem İşleri ve Mevcut Korunma Durumu Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Wall Paintings and the Current Conservation Status of Daday Elmayazı Village Mosque

Muhammet BİLGEN¹, İ. M. V. Noyan GÜVEN²

^{1,2}Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu, Türkiye

ORCID:

M.B.: 0000-0002-9132-3950

İ.M.V.N.G.: 0000-0003-3072-0167

Corresponding Author:

Muhammet BİLGEN

Email:

mbilgen99@gmail.com,

mbilgen@kastamonu.edu.tr

Citation: Bilgen, M. ve Güven, İ. M. V.N. (2020). Daday Elmayazı Köyü Camii Kalem İşleri ve Mevcut Korunma Durumu Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (4): 835-853.

Submitted: 17.10.2020

Accepted: 04.11.2020

Özet

Gerek eski dönemlere ait olsun gerekse günümüze daha yakın dönemlere ait olsun bütün kültür varlıklarının korunması, kayıt altına alınması, özelliklerinin araştırılarak bilim ve sanat camiası ile paylaşılması önemlidir. Kültür varlığı hangi döneme ait olursa olsun üzerinde geçmiş dönemlerin bilgilerini barındırır. Bu bilgiler kayıt altına alınıp belgelenmedikçe zamanla kaybolur ve unutulur. Tarihi yapılarıdaki kalem işleri de yapıldıkları dönemin sanatsal, kültürel ve estetik anlayışını en güzel şekilde temsil eden kültür varlıklarıdır. Bu araştırma, Kastamonu Daday ilçesi Elmayazı Köyü'nde yer alan, kültür varlığı olarak koruma altına alınmış Elmayazı Köyü Camii ve kalem işlerinin mevcut durumlarının belgelenmesi, kompozisyon özelliklerinin araştırılması ve kayıt altına alınması amacı ile yapılmıştır. Yapılan çalışma ile kayıt altına alınan bilgiler hem Kastamonu yöresindeki camilerin kalem işleri ile ilgili çalışma yapan araştırmacılara kaynak oluşturacak, hem de ilerleyen zamanlarda Camii ve kalem işlerinin olası bir hasar durumunda koruma – onarım süreçlerinin sağlıklı yapılabilmesi için veri sağlayacaktır. Elmayazı Köyü Camii ve kalem işlerinin tarihi, sanatsal ve estetik özellikleri, zaman içerisinde geçirdiği değişimler, mevcut korunma durumları ile ilgili bilgilere ulaşmak için arşiv belgeleri, kaynak kişilerden edinilen bilgiler ve farklı tarihlerde yapı ve kalem işlerinin yerinde incelenmesi sonucu elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Bu bulgular ve elde edilen veriler, yazılı ve görsel olarak belgelenmiştir. Kalem işlerinin yöredeki bazı köy camilerinde görülen kalem işleri ile büyük oranda benzerlik gösterdiği, yapıldıkları dönemin sanatsal, kültürel ve estetik özelliklerini yansıttıkları görülmüştür. Bu sebeple özgünlükleri bozulmadan korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekir.

Anahtar Kelimeler: Kalem işi, Elmayazı Köyü Camii, Korunma, Onarım, Süsleme.

Abstract

It is crucial for all cultural heritages, whether they belong to ancient times or more recent periods, to be conserved, documented and shared with the scientific and artistic community by investigating their characteristics. A cultural heritage, regardless of the period to which it belongs, holds the information of previous times. That information will be lost and forgotten in time unless it is recorded and documented. The wall paintings on historic buildings are cultural entities that

represent the artistic, cultural and aesthetic understanding in the most beautiful manner of their time. This research has been performed for the purpose of documenting, investigating and recording the composition characteristics of the current situation of Elmayazı Village Mosque and the wall paintings that are located in Daday county Elmayazı Village, which are protected as a cultural heritage. The information recorded with the research will both be a source to the researchers who perform studies related to the wall paintings of the mosques in Kastamonu province and a source of beneficial data for proper conservation and restoration processes in the case of further possible damages to the mosque or wall paintings. In order to provide information about historic, artistic and aesthetic characteristics of Elmayazı Village Mosque and the wall paintings, exposed alterations through time and the current conservation status, archive documents, information gathered from local people and the findings from on-site examinations of the building and the wall paintings in various times have been evaluated in detail. Those findings and the gathered data have been documented both visually and in script. It is seen that the wall paintings are substantially similar to the other wall paintings of some village mosques in the region and reflect the artistic, cultural and aesthetic characteristics of that time they were performed. Therefore, their originalities have to be conserved and transferred to future generations.

Keywords: Wall paintings, Daday Elmayazı Willage Mosque, Conservation, Restoration, Decoration.

1. GİRİŞ

Türkiye tarihi eser bakımından oldukça zengindir. Bilge Umar'ın Paphlagonia (2007) adlı eserinde de bahsettiği üzere birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Batı Karadeniz Bölgesini de içine alan bu bölgede yer alan Şehirlerimizden biri olan Kastamonu İli farklı dönemlere ait tarihi eserleri bünyesinde barındırır. Bu tarihi eserlerden biride Osmanlı'nın son dönemlerine tarihlendirilen ve Daday ilçesi Elmayazı Köyü'nde yer alan Elmayazı Köyü Camii'dir. Köy ile aynı adı taşıyan Camii 2013-2014 tarihlerinde restorasyon sürecine tabii tutulmuş (Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi Yapım İşleri Geçici Kabul Tutanağı 08/04/2015), bu restorasyonda bazı sıva çatlaklarının onarılması haricinde kalem işlerine müdahale edilmemiştir. Harim duvarlarında yer alan kalem işleri günümüze kadar bozulmadan sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir.

Kalem işleri incelendiğinde bu yörede yer alan başka köy camilerinde de aynı tarz kalem işlerinin yapılmış olduğu görülmüş ve bunlardan Kastamonu Araç ilçesi Aşağıyazı Köyü Camii kalem işleri (Bilgen vd., 2019) yayınlanmıştır. Benzer kalem işleri Daday ilçesi Ertaş Köyü Camii'nde de mevcuttur¹. Aynı tarz kalem işlerinin bulunduğu diğer yapılardaki bulgularda değerlendirilerek ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılarak Elmayazı Köyü Camii'in kalem işleri ile ilgili yaklaşık bir tarih belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan araştırmalarda Elmayazı Köyü Camii ve kalem işleri ile ilgili çok fazla kaynağa rastlanamamıştır. Köyün yaşlıları ve ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerle camii ve kalem işlerinin yapım tarihleri ve geçirdiği süreçler ile ilgili bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün arşivlerindeki yapı ile ilgili belgeler incelenmiş ve eski fotoğraflarına ulaşılmıştır. Yapının ve kalem işlerinin mevcut durumu yerinde incelenmiş fotoğraflarla kayıt altına alınmış, eski fotoğraflarla mevcut durumunun karşılaştırılması yapılmıştır.

Camii'in harim bölümü doğu, batı ve güney duvar yüzeylerinde görülen kalem işleri renk, motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelenmiş ve kalem işlerindeki önemli detaylar belirlenmeye çalışılmıştır. Detaylı olarak incelenen kalem işlerinin ne tür bozulmalara maruz kaldığı ve bu bozulmaların engellenebilmesi için alınması gereken koruyucu önlemler sonuç kısmında verilmiştir. Ayrıca sonuç kısmında kalem işlerinin kültürel, simgesel ve estetik özellikleri hakkında değerlendirme yapılmıştır.

¹ Ertaş Köyü Camii'n kalem işleri başka bir bilimsel çalışmaya konu edilmiş ve yayına hazırlama aşaması devam etmektedir.

Doğu ve Batı duvarlarındaki metinlerin okunması ve Türkçe'ye çevirisi yapılırken herhangi bir yanlışlığa sebep olmamak için, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kemal TUZCU, Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Şemsettin KIRIŞ, Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM, Öğr. Gör. Ahmet Nureddin KATTAN, Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Malik BANKIR, Kastamonu Üniversitesi Taşköprü Meslek Yüksekokulu Öğr. Gör. Atıla DİLER'in görüşlerine başvurulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kalem İşinin Tanımı ve Tarihçesi

Sivil ve dini mimarinin iç duvarlarına, kubbelerine ve tavanlarına, sıva, ahşap, taş, bez ve deri gibi malzemeler üzerine renkli boyalar ve bazen de altın varak kullanılarak kalem tabir edilen fırçalarla yapılan nakışlara "kalem işi" denilir. Kalem işlerini yapan kişilere "kalemkâr", kalem işlerinin hem desenlerini hazırlayan hem de işlenecekleri yüzeye uygulayan kişilere ise "nakkaş" adı verilir (İrteş, 1985: 425). Tanımda geçen "kalem tabir edilen fırça" sözcüğünden kasıt, bildiğimiz çizim yapmada ya da yazı yazmada kullanılan kalemler değildir. Japonlar, Çinliler diğer Uzakdoğu milletleri yazı yazmada kullandıkları fırçaya ya da Avrupalıların kullandıkları kuş tüyüne de kalem adı verilmektedir. Tüy kalem aynı zamanda Türk kültüründe minyatürleri yapan sanatkârların, müzehhiplerin tezhip ve minyatür yapmak, resim çizmek için kullandıkları sapı tüyden yapılmış fırçanın da adıdır. Dolayısıyla bir zemin üzerine şekil, resim, yazı, nakış vb. uygulamalar için kullanılan "fırça" terimi Türk kültürü içerisinde "kıllı kalem" diye tabir edilmiştir (Baysal, 2017: 16).

Türk mimari kültürüyle tezyin sanatı Orta Asya'da Hunlarla başlayıp, Göktürkler, Uygurlar daha sonra Karahanlılar ve Gazneliler döneminde İslam dini ile etkileşime girmiş, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları ile Anadolu'ya gelmiştir. Selçuklular döneminde kufi yazılar, hayvansal kökenli motifler ve geometrik motifler hâkimdir. Osmanlı döneminde daha çok bitkisel bezemenin hâkim olduğu kalem işi süslemeler, Osmanlı erken dönem ve 15. yüzyıl, klasik dönem 16-17. yüzyıl, batılılaşma dönemi 18-19. yüzyıl ve neo-klasik üslup (Cumhuriyet dönemi) olmak üzere dörde ayrılır. Batılılaşma dönemi kalem işlerinde ise Türk Barok Üslubu, Barok-Rokoko Üslubu, Ampir Üslubu ve Eklektik Üslup olarak adlandırılan kalem işi çeşitleri ile karşılaşılır (Yılmaz,1991). Bunların haricinde herhangi bir üsluba dâhil edilemeyen özellikle Anadolu'daki köy camilerinde ve köy evlerinde (kırsal kesimde) görebildiğimiz, Anadolu Halk Resmi (Aksel, 2010) ya da Anadolu Halk Sanatı, Anadolu Tasvir Sanatı (Arık, 1988) olarak isimlendirilen kalem işi uygulamaları da mevcuttur.

Türk süsleme sanatlarında kullanılan motifler, toplumların gelenek, görenek, zevk, anlayış ve inançlarının bir ifadesidir (Şengül, 1990: 3). Bu sebeptendir ki günümüze gelinceye kadar mimari eserler değişik tarz ve tekniklerde, dönemin beğenisine uygun motif ve kompozisyonlarla süslenmiştir. Rumiler, hatâyîler, bulutlar, münhaniler, yarı stilize çiçek motifleri, natüralist çiçekler, geçmeler, geometrik motifler, çintemani motifi, tığlar klasik tarzdaki kalem işlerimizde ve süsleme sanatlarımızda görülen motiflerin başlıcalarıdır (Keskiner, 2002).

2.2. Sıva Üstü Kalem İş

Mimari yapıların kubbe, tavan, duvar yüzeylerindeki çeşitli karışımlarla hazırlanmış sıva üzerine uygulanan kalem işlerine sıva üstü kalem işi adı verilir (Bilgen, 2010: 27). Sıva üstü kalem işlerinin en eski örnekleri Uygurlarda görülür. Bunlar alçı ve mermer kireci harçları ile sıvanmış duvar yüzeylerine uygulanan Uygur duvar resimleridir. Sıva üstü kalem işleri "fresko" ve "secco" diye iki ayrı teknikte uygulanmaktadır. Fresko yaş sıva üzerine uygulanırken, secco kuru sıva üzerine uygulanır. Klasik Osmanlı yapılarında daha çok kuru sıva üzerine uygulanmış kalem işleri

ile karşılaştırılır. Fresko tekniği ile yapılmış işler secco tekniğinde yapılmış işlere göre daha uzun ömürlüdür (Baysal, 2017: 33)

Osmanlı yapılarında, insan elinin uzanamadığı bütün iç yüzeylerin süslemesinde kalem işi süslemelerin tercih edildiği, bu kalem işlerinden sıva üstü kalem işi çeşidinin yaygın olarak kullanıldığı, alt yüzeylerde ise kalem işinin yerini çini ve sıvasız taş yüzeylerin aldığı görülür (Demiriz, 1999: 297). Fakat özellikle batılılaşma dönemi ve sonrasında sıva üzeri kalem işleri caminin insan elinin ulaşabileceği yüzeylerde dâhil olmak üzere hemen hemen her yüzeyine uygulanmıştır.

Sıva üstü kalem işi tekniğinde önce sıvanın üzerine kireç badanası yapılır. Daha sonra desenlerin yapılacağı alanlar ölçümlenip fileto (cetvel) çizgileri çizilir. Desen yapılacak alanların ölçülerine göre kâğıtlar (eskiz kâğıtları) üzerine çizilen desenler iğne ile delinerek kalıp haline getirilir ve özel bir kömür tozu ile zemine geçirilir. Önce motifler ve zemin renkleri boyanır. Motif detayları yapıldıktan sonra en son tahrir (kontur) çekilerek kalem işleri tamamlanır. Dış etkenlerden korundukları ve dayanıklı malzeme ile yapıldıkları müddetçe uzun yıllar sağlıklarını koruyabilirler (İrteş, 1985: 425-426). Fakat secco tekniğinde yapılan bu sıva üstü kalem işleri sıvanın yüzeyinde kaldığından dolayı nemden ve dış etkenlerden fresko tekniğine nazaran daha fazla zarar görürler.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

Kültür varlıkları zaman geçtikçe, zamanın, doğanın ve insanoğlunun sebep olduğu yıkıcı etkilere maruz kalmaktadır. Tarihi yapılarımızda bu yıkıcı etkiye en çok maruz kalan eserlerimiz arasındadır. Tarihi eserlerimizin maruz kaldığı yok oluş tehlikesi sadece kullanılmakta olan fiziksel bir yapının değil aynı zamanda geçmişe ait hafızanın da yok oluşu anlamına gelmektedir. Tarihi yapılarımızı korurken onları sadece turizm alanında gelir getiren, günlük kullanım ihtiyacını karşılayan yapılar olarak görmemeli, kültürel yönleri çok daha ağır bastığı için kültürel, sanatsal ve tarihi belge niteliklerinden dolayı korumalıyız (Karamut, 1982). Bu sebeple tarihi eserlerin korunması ve korunarak yaşatılması, gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması son derece önemlidir. Gelecek kuşaklara kültürel mirasımızı sağlıklı bir şekilde aktarmak ise kültür mirasımızı kayıt altına almakla ve bilimsel koruma-onarım çalışmaları yapmakla mümkün olabilmektedir. İşte tamda bu noktada tarihi eserlerimiz ile ilgili yapılan bilimsel çalışmaların, araştırma makalelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir tarihi eserin restorasyonu yapılacağı zaman, o tarihi eser ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenir ve elde edilen bilimsel, doğru veriler ışığında sağlıklı bir restorasyon süreci yürütülmeye çalışılır. İşte bütün bu düşüncelerden hareketle tarihi yapıların araştırılması ve daha önce herhangi bir yayına konu olmamış, kalem işleri ile süslü tarihi eserlerin, bilim ve sanat camiasına kazandırılması önem arz etmektedir.

Kalem işleri ile süslü tarihi camiler ülkemizin hemen hemen her yerinde olduğu gibi Kastamonu'da da mevcuttur. Çeşitli yayınlara konu olan camiler olduğu gibi herhangi bir yayına konu olmamış, detaylı olarak araştırılmamış hatta henüz korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmemiş camiler bile görmek mümkündür. Özellikle kırsal kesimde yer alan köy camileri çok fazla araştırmaya konu olmamış, kırsal kesimden şehirlere doğru devam eden göçün de etkisi ile birçok cami adeta sahipsiz kalmış kendi kaderlerine terkedilmişlerdir. En fazla birkaç aileden ibaret olan ve genellikle yaşlı kişilerin bulunduğu köylerdeki kullanılmayan ve belirli aralıklarla bakımları yapılmayan köy camilerinde yok olma süreci daha hızlı ilerlemektedir. Araştırmada, zamanın yok edici etkilerine maruz kalan tarihi yapılarımızdan biri olan ve herhangi bir bilimsel çalışmaya konu olmamış Elmayazı Köyü Camii'nin kalem işlerinin araştırılması, kayıt altına alınması, estetik, sanatsal ve tarihi özelliklerinin belgelenmesi amaçlanmıştır.

4. YÖNTEM

Elmayazı Köyü Camii ve kalem işleri ile ilgili daha önce yapılmış bilimsel bir yayın maalesef mevcut değildir. Bu sebeple Camii'in tarihçesi ile ilgili bilgilere Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün arşivlerindeki kayıtlardan ve Elmayazı Köyünün yaşlılarının anlattıklarından ulaşılmaya çalışılmıştır. Camii yaptıranların aile fertlerinden günümüzde hayatta olanların bilgilerine başvurulmuş, kaynak kişi olarak değerlendirilen kişilerin verdiği bilgiler ses kaydı ve yazılı kayıt olarak kaydedilmiştir. Görüşme yapılan kişilere camii ve kalem işleri ile ilgili sorular farklı tarihlerde tekrar sorularak verilen bilgilerin tutarlılığı test edilmiştir. Elde edilen bilgiler karşılaştırılarak doğruluğu saptandıktan sonra araştırmaya eklenmiştir.

Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan arşiv kayıtları, eski fotoğrflar titizlikle incelenmiş, yapıdaki izler ve veriler analiz edilmiş elde edilen bulgular değerlendirilmiş, kalem işleri yöredeki diğer yapıların benzer kalem işleri ile karşılaştırılmış ve yorumlamaları yapılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Elmayazı Köyü Camii'nin Genel Özellikleri

5.1.1. Tarihi ve Mimari Özellikleri

Elmayazı Köyü Camii, Kastamonu ili, Daday ilçesi, Elmayazı Köyü, 112 ada, 1 parsel üzerinde yer almaktadır ve koruma derecesi 1 olarak tescillenmiştir. Daday Elmayazı Köyü Camii'nin yapım tarihi giriş kısmındaki metal levhada 1906 olarak geçmektedir (Resim-1). Fakat Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan yapıya ilişkin 2012 tarihli restitüsyon ve restorasyon raporlarında "Caminin girişinde Hicri 1312 tarihinde yapıldığı yazılıdır" ibaresi yer alır. Camide yapılan incelemelerde bu tarihin yazılı olduğu bir levhaya rastlanamamıştır. Bu kırmızı metal levhadaki yapım tarihi doğru olarak kabul edilirse hicri 1312 olarak geçen tarih, miladi 1894 tarihine denk gelmektedir. Bu durum Camii'in girişinde mevcut bulunan ve 1906 tarihini gösteren metal kitabedeki tarih ile 12 yıllık bir farkı göstermektedir.

Resim 1. Camii girişindeki mevcut metal levha

Köyün yaşlıları ile yapılan görüşmelerde (Berber ve Arslan, 6 Temmuz 2020 tarihli görüşme) Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde köyün ileri gelenlerinden Kara Mehmet isimli şahıs tarafından yaptırılmış ahşap tavanlı bir köy camisi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Camii içerisinde doğu ve batı duvarlarında doğrudan sıva üzerine siyah mürekkeple yazılmış yazılardaki tarihlere baktığımızda, batı duvarında hicri 1317 (Miladi 1899) (Resim-2), doğu duvarında ise hicri 1314 (Miladi 1896) (Resim-3) tarihleri dikkat çeker. O halde Camii'in inşa tarihi bu yazılardan önceki bir tarihe dayanmaktadır. Bu durumda kırmızı metal levhadaki Hicri 1312 (Miladi 1894) tarihi Camii'in inşa tarihi için daha mantıklı görülebilir. Camiyi yaptıran Kara Mehmet isimli şahsın torununun oğlu Mehmet Ali Çiftçi ile yapılan görüşmede (16.10.2020 tarihli görüşme) Camii'n yapılış tarihinin Camii içerisindeki hat yazılarında görülen tarihe yakın olduğu bilgisi alınmıştır. Ayrıca Çiftçi Camii'n arsasının Kara Mehmet tarafından bağışlandığını, yaklaşık iki kilometre

uzaktan camiye içme suyu getirttiğini ve Camii’i Kara Mehmet’in önderliğinde köylülerinde yardımlarıyla imece usulü ile yaptıklarını nakletmiştir.

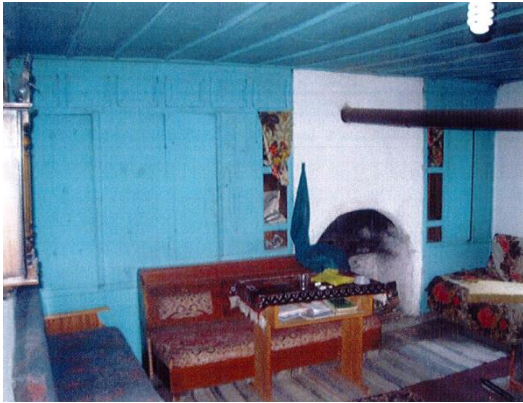

Resim 2. Batı duvarındaki tarih

Resim 3. Doğu duvarındaki tarih

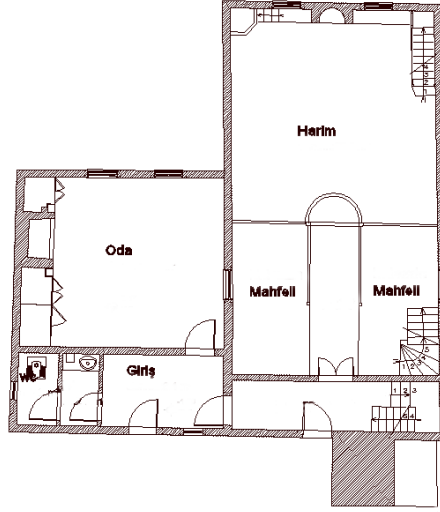
Elmayazı Köyü Camii ahşap karkas sistemle inşa edilmiştir ve dış cephesi sıvalıdır. Düz ahşap tavanlı olan yapının üst örtüsü alaturka tipi kiremitle kaplanmıştır. Camii’n mimari tarzından geç Osmanlı döneminde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey cephedeki basit ahşap kapıdan kuzey-güney yönünde 120 cm ölçülerindeki, dar alana (son cemaat mekânına) girilir. Sağ tarafta on basamaklı merdivenlerle çıkılan kesme taş temel üzerine sonradan yapılmış ahşap minare vardır. Bu merdivenlerle aynı zamanda kadınlar mahfeline de çıkılır. Sol tarafta ise Camii’n doğu cephesine bitişik daha küçük planda 475X455 cm iç ölçülerinde kare formunda, güney duvarda iki adet pencere ile aydınlatması sağlanan, Camii’in doğu duvarı alt bölümdeki pencerenin bu odanın içine açıldığı ve içerisinde ocak ve dolapların olduğu bir köy odası yer alır. Düz ahşap tavanlı köy odasının (Resim-4-5) girişinde hem son cemaat mekânına hem de kuzeye açılan iki girişi bulunan küçük bir alan, bu alanın doğusunda ise lavabo ve tuvalet bulunur (Şekil-1).

Resim 4. Köy odası restorasyon öncesi

Resim 5. Köy odası restorasyon sonrası

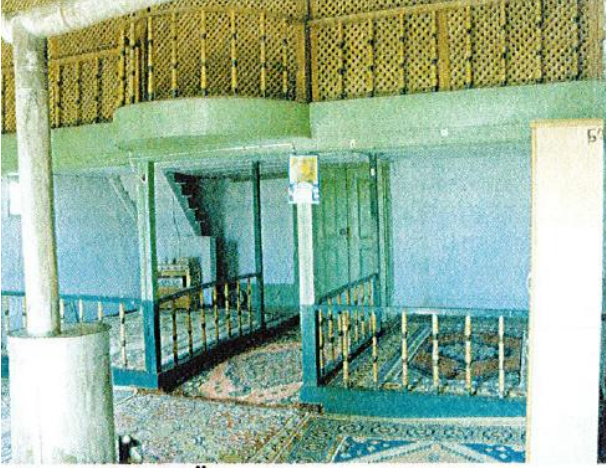

Şekil 1. Elmayazı Köyü Camii ve Köy Odası Plan

Camii'n harim kapısı kuzey cephededir ve son cemaat mekânından geçilerek ulaşılır. Harim kapısı sade ve ahşaptandır. Harim bölümü kuzey- güney yönünde uzanan dikdörtgen planlıdır ve 10 X 5,70 m ölçülerindedir. Düz ahşap tavanın tavan göbeğinde çıtakari tekniği ile yapılmış oniki kollu yıldız motifi görülür ve merkezinden avize asılmaktadır (Resim-6). 10 m güney kuzey yönünde uzanan harim alanının 4,20 metrelik kısmını kuzeyde yer alan, ahşap taşıyıcılar üzerine ahşap malzeme ile yapılmış kadınlar mahfeli ve alt katı oluşturur. 4,20 X 5,70 m ölçülerindeki kadınlar mahfelinin alt katı, harim kapısından harim alanının merkezine doğru 4,20 X 130 metrelik alanın sağında ve solunda olmak üzere 4,20 X 220 m ölçülerinde etrafı ahşap korkuluklarla çevrelenmiş alanlardan oluşur. Kadınlar mahfeline giriş son cemaat yerinden çıkılan merdivenlerle dışardan sağlandığı gibi içeriden batı duvarı önündeki merdivenlerle de sağlanır (Resim-7-8).

Resim 6. Tavan göbeği.

Resim 7. Kadınlar mahfeli rest. öncesi.

Resim 8. Kadınlar mahfeli rest. sonrası.

Harim alanı sekiz adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bu pencerelerin üçü güney duvarında ikisi doğu duvarında üçü batı duvarında yer alır. Kuzey duvarda pencere açıklığına yer verilmemiştir. Mihrap üstü penceresi sabittir. Diğer pencereler ise giyotin tarzı açılan pencere çeşididir. Batı duvarında minber hizasında üst bölümdeki pencere diğerlerine nazaran daha küçüktür.

Minber ve kürsü ahşaptandır ve üzerlerinde herhangi bir süs unsuruna rastlanmamıştır. Kalem işleri ve duvardaki izlerden anlaşıldığı kadarı ile minber ve kürsü kalem işlerinden önceki tarihte yapılmışlardır. Doğu, batı ve güney duvarlarında görülen çihâr-ı yâr-ı güzîn (Devellioğlu, 2012: 178) yazı alanları boş bırakılmış ve bu alanlar üzerine çihâr-ı yâr-ı güzîn yazılarının olduğu tablolar asılmıştır. Camii'in harim alanının tabanı ahşap kaplamadır.

5.1.2. Kalem işleri

Harim duvarlarındaki kalem işlerinin ne zaman yapıldığına ilişkin bir kayıt yoktur. Fakat kalem işlerinden daha eski olan doğu ve batı duvarlarının alt bölümlerinde yatay dikdörtgen cetveller ile çevrelenmiş yazıların doğu duvarda hicri 1314 (Miladi 1896), batı duvarda hicri 1317 (Miladi 1899) tarihleri yazılıdır. Bu yazılar doğrudan sıva üzerine yazılmışlardır. Mevcut kalem işleri ise kireç badana üzerine yapılmıştır. Köyün yaşlıları ile yapılan görüşmelerde (Berber ve Arslan, 6 Temmuz 2020 tarihli görüşme) kalem işlerinin yapıldığı dönemi hatırladıklarını ve kalem işleri yapılırken ilkökul çağında olduklarını beyan etmişlerdir. Mehmet Ali Çiftçi kalem işlerinin yapıldığı dönemi hatırladığını ve tarihin 1958-60 yılları olabileceğini ama kalem işlerini yapan kişilerle alakalı bilgisinin olmadığını iletmiştir (16.10.2020 tarihli görüşme). Görüşme yapılan şahıslardan Sabri Berber nüfus cüzdanında 1945 doğumlu olduğunu fakat gerçekte 1943 doğumlu olduğunu, Vahit Arslan ise 1946 doğumlu olduğunu belirtmiştir. Sabri Berber kalem işleri yapılırken 10-12 yaşlarında iken Vahit Arslan 7-9 yaşlarındadır. Bu bilgiden hareketle kalem işlerinin yapılış tarihi 1950-1960 yılları arasına tarihlendirilebilir. Görüşme yapılan şahıslar kalem işlerini yapan ustanın kimliğine ilişkin bir bilgiyi hatırlamadıklarını, kendilerinden daha yaşlı bir kişi olduğunu ama onunda ağır hasta ve konuşamaz durumda olduğundan kalemkârın kimliği ile ilgili bilgiyi veremeyeceğini beyan etmişlerdir.

Caminin harim bölümü doğu, batı ve güney duvarlarında, tavandan başlayarak zeminden bir metre yüksekliğe kadar olan yüzeylerde kalem işi süslemelere rastlanır (Resim-9). Doğu ve batı duvarlarındaki kalem işleri kadınlar mahfeline kadar devam eder, kadınlar mahfeline kalan doğu, batı ve kuzey duvar yüzeylerinde kalem işi yoktur.

Resim 9. Harim duvarları kalem işleri

Aynı kalemkâr tarafından yapıldığı düşünülen Araç Aşağıyazı Köyü Camii kalem işlerinde (Bilgen vd, 2019) görülen motif ve kompozisyonların birçoğu bu camide de tekrarlanmıştır (Resim-10). Aynı motif şablonları kullanılırken yapılan tek değişiklik kompozisyondaki pafta sayısının azaltılması ya da artırılması, renklerin değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Diğer birkaç camide daha kullanılan desen şablonları Elmayazı Köyü Camii'nde de kullanılırken simetriye dikkat edilmemiş desenler uygulandıkları alana uydurulmaya çalışılmıştır.

Resim 10. Araç Aşağıyazı Köyü Camii harim duvarları kalem işleri.

Güney duvarının tavanla birleştiği üst bölümde, doğu ve batı duvarlarından kadınlar mahfeline kadar devam eden on altı cm genişliğinde bir pervaz (bordür) ve bu pervaz içerisinde de gölgeli olarak kırmızı, siyah, beyaz renklerde boyanmış kırıkçubuk (Hasol, 2009, 114) adı verilen desen görülür. Mihrap üstü penceresinin her iki yanında Allah (c.c.), Muhammed (s.a.s.) yazı alanlarının etrafı yuvarlak formda cetvellerle (fileto) çevrelenerek etrafı yine yuvarlak formda, bitkisel motifler kullanılarak süslenmiştir. Allah (c.c.) ve Muhammed (s.a.s.) yazı alanlarının etrafındaki kobalt mavi ve kırmızı rengindeki bu bitkisel süslemeler her ne kadar simetrik bir görünüm sergilese de detaylı incelendiğinde pafta-oran bakımından tam olarak simetrik olmadıkları anlaşılır. Muhammed (s.a.s.) yazı alanının etrafındaki bitkisel kompozisyon 1/20 pafta oranında iken, Allah (c.c.) yazı alanının etrafındaki bitkisel kompozisyon 1/21 pafta oranına

sahiptir. Bu farklılığın, kalemkârın şablon tekniği ile yaptığı desenleri yüzeye aktarırken paftalar arasındaki mesafeleri doğru hesaplayamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Mihrabın her iki yanında ve üstünde yer alan pencere açıklıklarının sağ ve sol kenarlarına iki siyah cetvel (fileto) çizgisi ile sınırlandırılmış pervazlar yerleştirilmiş ve bu pervaz alanlarının içi, baskı tekniği ile yapılmış, kırmızı ve kobalt mavi renkli, içi boş yuvarlak motiflerle doldurulmuştur. Cetvel çizgilerine tutturulmuş olarak siyah dal, yeşil yaprak ve kırmızı penç motiflerinden oluşan, tek penç ve üç penç kullanılarak iki farklı kompozisyon şeklinde çizilen bitkisel motifler fırça tekniğinde yapılmıştır.

Resim 11. Güney duvarı kalem işleri.

Güney duvarının sol kenarında, kürsünün yukarısında kalan duvar yüzeyinin üst kısmına vazo formunda siyah boya ile “maşallah” yazısı yazılmış ve etrafına istiridye kabuğu motifine benzer motifler yerleştirilmiştir. Maşallah yazısının altındaki duvar yüzeyine, ucunda hilal şekli olan, üzeri kırıkçubuk motifi ile süslenmiş bir bayrak direği, bu bayrak direğinin her iki yanına yerleştirilmiş iki bayrak motifi resmedilmiştir. Bayrak motiflerinin uçlarından püsküller sarkıtılarak kumaş hissi verilmeye çalışılmıştır. Mihrabın külah kısmının arkasına kalan güney duvar yüzeyine ise mihrabın külahına benzer bir külah görüntüsü işlenmiştir.

Mihrabın alınlık kısmında siyah boya ile yazılmış “eüzübesmele” (eüzübillahimineşşeydanirracim bismillahirrahmanirrahim) yazısı iki satır halinde yerleştirilmiş ve etrafına oksit sarı ile cetvel çekilmiştir. Alınlık yazısının altında istiridye kabuğu motifine benzer bir motif kırmızı, yeşil ve oksit sarı ile renklendirilmiştir. Çerçeve ve kenar bordürleri bulunmayan mihrapta, köşeliklerin alt kısmına cetvellerle çevrelenmiş kırmızı zeminli dikdörtgen alan içine kobalt mavi ile baklava dilimi motifi resmedilmiştir. Kaide vazifesi gören bu dikdörtgen alanın üst kısmına iki kulplu ve kırmızı zeminli vazo motifi ve bu vazodan çıkan kıvrım dal üzerine yeşil yapraklar ve kırmızı pençler yerleştirilmiş kompozisyon mihrap köşeliklerinde simetrik olarak yer alır. Sağ köşeliğin ortasında “maşallah” yazısı, sol köşeliğin ortasında ise “Muhammed” (s.a.s.) yazısı siyah boya ile yazılmış, yuvarlak formda cetvel çizgisiyle çevrelenmiş ve etrafı yıldız formunda renklendirilmiştir. Nişin kavsara kısmı cetvel çizgileri ile yukarıdan eteklere doğru yedi paftaya bölünmüş, paftaların her biri ayrı ayrı oksit sarı, yeşil, kobalt mavi ve kırmızı ile renklendirilmiştir. Kavsaranın altına siyah cetvellerle sınırlandırılmış bir pervaz alanı oluşturulmuş ve içine ikili sarmal zencerek işlenmiştir. Pervaz alanından nişin sağında ve solunda simetrik olarak, nişin ortasında kenarlara toplanmış gibi resmedilen yeşil zeminli perde motifi sarkıtılmış, kenarlarına da kumaş etkisini güçlendiren püsküller eklenmiştir. Perde motifinin nişin kenarlarına tutturulduğu alanlardaki açıklıklara sağ ve sol kenarda simetrik olarak yağ lambası motifi yerleştirilmiştir. Nişin en alt bölümünde ise kırmızı ve kobalt mavi zeminli beş paftadan ikisinin üzerine karşılıklı iki penç motifi simetrik olarak konumlandırılmıştır. Güney duvarından

harime doğru çıkıntı yapmış mihrabın güney duvarına bağlanan sağ ve sol dış yüzeylerinde, ortada kobalt mavi zeminli selvi ağacı motifi, yanlarda siyah cetvellerle sınırlandırılmış, içinde oksit sarı, yeşil, kırmızı, kobalt mavi renkler kullanılarak baskı tekniği ile yapılmış, içi boş yuvarlak ve düzensiz motiflerin yer aldığı pervaz alanları bulunur. Mihraba ahşaptan bir tepelik geçirilmiştir (Resim-11).

Doğu ve güney duvarlarının kesiştiği köşeye yerleştirilmiş olan kürsünün ahşap korkuluklarında kalem işi örneğine rastlanmaz. Kenarları pervazlarla çevrelenmiş üç yüzeyi bulunan kürsü kaidesinin yüzeylerinde ise rozet (gülçe motifi) görülür.

Doğu duvarının tavanla kesiştiği yerde, güney duvarında da görülen, içine kırıkçubuk motifinin işlendiği pervaz deseni kadınlar mahfeline kadar devam eder. Pervaz deseninin alt cetvel çizgisinden aşağıya doğru, belirli aralıklarla, ters olarak siyah dal, yeşil yaprak ve ucuna penç motifinin işlendiği bitkisel motifler sarkıtılmıştır. Bu sade kompozisyon doğu duvarındaki, etrafı pervazlarla çevrelenmiş süsleme alanlarının (panoların) dış cetvel çizgilerine tutturulmuş şekilde tek ve üç pençli olarak alandaki boşlukları doldurmak için kullanılmıştır. Doğu duvarının üst bölümünde yan yana üç adet yuvarlak formda çihâr-ı yâr-ı güzîn (dört halife) ve İslam Peygamberinin torunlarının (Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.) isimlerinin yazıldığı yazı alanları oluşturulmuştur. Yuvarlak formdaki yazı alanlarının etrafı on kollu yıldız formunda kobalt mavi ile renklendirilerek yıldız motifinin uçlarına 1/20 pafta oranında bitkisel motifler yerleştirilmiştir. Yazı alanları boş bırakılan bu alanlara daha sonra dört halife ve İslam Peygamberinin torunlarının (Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.) isimlerinin yazılı olduğu levhalar asılmıştır. Süslemenin bazı bölümleri kare formundaki bu levhaların arkasında kalmıştır. Ortadaki yazı alanını çevreleyen süslemeler batı duvarında, simetrisi olan alandaki yazı alanını çevreleyen süslemelerle ve güney duvarındaki Allah (c.c.) ve Muhammed (s.a.s.) yazılarını çevreleyen süslemelerle aynıdır. Çihâr-ı yâr-ı güzîn (dört halife) ve İslam Peygamberinin torunlarının (Hasan (r.a.), Hüseyin (r.a.) isimlerinin yazıldığı yazı alanlarından ikisi doğu, ikisi batı duvarında olmak üzere kalan dört yazı alanının çevresi ise birbirleri ile aynı motif ve kompozisyonda kalem işlerine sahiptir (Resim-12).

Resim 12. Doğu duvarı kalem işleri.

Doğu duvarında güneyden kuzeye doğru çihâr-ı yâr-ı güzîn yazı alanlarından ilk ikisinin arasına denk gelen boşluğa bir çiviye tutturulmuş gibi sarkıtılarak resmedilmiş ucu çatallı ve üzerinde "Ali" (r.a.) (علی) yazısı bulunan kılıç motifi resmedilmiştir. Bu kılıç motifinin aynısı simetrik olarak batı duvarında da görülür. Duvar yüzeyinin güney kenarına kürsü hizasından yukarıda siyah kıvrım dal, yeşil yaprak ve kırmızı pençlerden oluşan bahar dalı gibi resmedilmiş bitkisel bir kompozisyon, bu kompozisyonun üst tarafında ucuna hilal motifi çizilmiş bayrak

direği ve bayrak motifi resmedilmiştir. Doğu duvarının orta bölümünde sarı zemin üzerinde saat motifi görülür. Saat motifinin bulunduğu sarı zemin ince bir pervazla üst tarafı kemerli olacak şekilde çevrelenmiştir. İnce pervazdan sonra içinde renkli, içi boş yuvarlak şekillerin olduğu bir pervaz ve en dışta da daha kalın, içinde dalgalı çizgilerin olduğu bir pervaz saat motifinin bulunduğu alanı üç kenardan çevreler. Saat motifi alanının pervazlarının dışında kalan sağ ve sol kenarına yeşil renkte iki selvi ağacı motifi yerleştirilmiştir. Selvilerden sağdakinin ucuna üç dal üzerine penç motifleri işlenmiştir. Saat ve selvi motiflerinin aşağısında dikdörtgen cetvel çizgileri ile çevrelenmiş yazı alanı bulunur (Resim-13).

Resim 13. Doğu duvarı yazı alanı.

Yazıda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivindeki, Elmayazı Köyü Camii (Daday) Genel Tanıtım Restitüsyon ve Restorasyon Raporlarında yer alan Cevdet Yakupoğlu'nun yaptığı okuma ve Türkçe tercüme;

“ Se-ya'lemu'l-mushaffu bi't-türâbi mâ yulgâhu gadâ min tûli'l-hisâbi. Sene 1314 (H.)”

Türkçe Tercümesi;

“Toprağa garkolmuş (karışmış) kişi, yarın (mahşer gününde) uzun süren hesap neticesinde kendisine verileni (amel defterini) bilecek (tanıyacak). 12 Haziran 1896 - 1 Haziran 1897 M.”

Abdül-kebîr b. Abdülmecîd Alîvât'ın (tam vefat tarihi bilinmiyor, hicrî 11. Yüzyıl âlimi) Sirâcü'l-ğuyûb fî a 'mâli'l-kulûb, adlı eserinin 341. sayfasında metnin aslının; “(Fe) se ya'lemu'l-mustehiffu bi't-türâbi mâ yelkâhü ğaden mine'l-hisâbi” şeklinde yazıldığı görülür. Duvardaki yazıda “Mushaffu” ibaresinin “mustehiffu” şeklinde yazılması ve bu ibarede “ص” harfi yerine “س” harfinin kullanılması gerekirdi. Türkçe Tercümesi ise; “Toprağı hafife alan, yarın hesaba çekilme olarak nelerle karşılaşacağını bilecektir” şeklinde de yapılabilir. Bu durum, hattatın yazıyı duvara yazarken hatalı yazdığını göstermektedir.

Kalın kalemle yazılmış yazının hemen altında, yazının herekelerinin yazıldığı kalınlıktaki bir kalemle ters üçgen formunda Arap harfleri ile yazılmış Türkçe bir metin yer alır. Bu metinde de;

“Ma'nası Şudur ki, kirada oturmuş olduğu evin ocağına mektup üzerine yazılmış olduğu topraktan ötürü bâladaki kelimeler kendisine işaret olunmuştur. Cenab-ı Hakk nevm-i gafletten emin eyleye. Amin.” yazılıdır (Resim-13).

Yazıyı çevreleyen dikdörtgenin sağ ve sol ucuna renkli çizgilerle üçgen formunda (muska formunda) süsleme yapılmıştır. Saat motifi alanının dış pervazındaki dalgalı çizgiler, bu yazı alanını çevreleyen dikdörtgenin alt ve üst kenarına da yapılmıştır. Saat motifi ve altındaki yazı alanlarının sağında bir ve solunda iki adet olmak üzere, renkli yuvarlak şekillerle içi doldurulmuş

pervazlarla çevrelenen panolar bulunur. Sağdaki panoda, ortaya cami motifi yerleştirilmiş ve etrafı baklava dilimi (prizmatik) şeklinde pervazla çevrelenerek köşe zeminleri yeşile boyanmıştır. Baklava dilimi dışında kalan zeminlerin rengi kobalt mavidir. Panonun köşeliklerinde üç yapraktan oluşan bitkisel motif yer alır. Saat motifinin solundaki panoda halı formuna benzer bir form görülür. Merkezde rozet (gülçe) motifi, rozet motifini çevreleyen yuvarlak pervazda geometrik bir süsleme, bu pervaz alanını çevreleyen ve zikzak çizgilerle mavi zeminden ayrılan kırmızı zemin yer alır. Kırmızı zeminli alanın dışı kobalt maviye boyanmıştır ve köşelere rozet motifi yerleştirilmiştir. En soldaki panoda ise simetrik olarak batı duvarında da aynı alanda görülen vazo motifi ve bitkisel bir motif (hayat ağacı motifi) yer alır.

Batı duvarında minber korkuluklarının yukarısına denk gelen alanda bir pencere açıklığı bulunur. Doğu duvarında olduğu gibi, batı duvarının tavanla kesiştiği alın kısmında içine kırık çubuk motifi yapılmış pervaz deseni kadınlar mahfeline kadar devam eder. Pervaz deseninin alt cetvel çizgisine tutturulmuş olarak aşağı doğru sarkan bitkisel motifler (dal, yaprak, penç) duvarın hemen hemen genelinde pervaz cetvel çizgilerine tutturulmuş olarak tek pençli ya da üç pençli olarak resmedilmiştir. Duvarın üst bölümüne yapılmış, çihâr-ı yâr-ı güzîn ve İslam Peygamberi'nin torunlarının adlarının yazıldığı yazı alanlarının kalem işleri, doğu duvarında yer alan simetriğindeki kalem işleri ile aynıdır. Fakat pafta oranı bakımından farklılıklar görülür. Güneyden kuzeye doğru yazı alanlarının birincisinin köşesi pencere boşluğuna denk geldiği için 1/15 desen pafta oranına sahiptir. İkinci sıradaki (ortadaki) yazı alanı ise 1/18 desen pafta oranına sahiptir. Üçüncü sıradaki yazı alanı ise, doğu duvarındaki simetrisi ile aynı olarak 1/20 desen pafta oranında yapılmıştır. Birinci ve ikinci yazı alanının ortasına doğu duvarındaki kılıç motifinin aynısı simetrik olarak yapılmış ve kılıç üzerine "Ali" (r.a.) (علي) yazısı yazılmıştır (Resim-14).

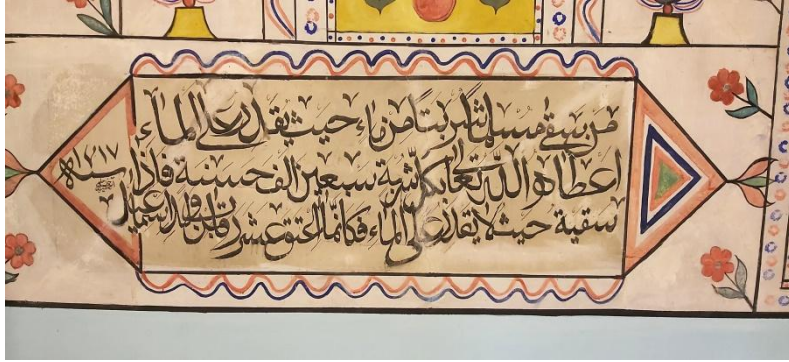

Resim 14. Batı duvarı kalem işleri.

Batı duvarının güney bölümüne, pencere açıklığı ile minberin köşk kısmı arasında kalan duvar yüzeyine, doğu duvarındaki gibi, yönü güneye bakan bayrak deseni yapılmış, bayrak deseni altındaki boşluğa ise terazi deseni işlenmiştir. Minber merdiven korkulukları ile pencerenin alt pervazı arasında kalan üçgen boşluğa iç içe üçgen (muska) formunda pervazlar işlenmiştir. Bu pervazların kalın olanların içi, yuvarlak, renkli küçük dairelerle doldurulurken, ince olanların içi dıştan içe yeşil, kobalt mavi, oksit sarı, kırmızı renge boyanmıştır.

Batı duvarının orta bölümünde, doğu duvarındaki orta bölümde yer alan kalem işlerinin simetriği olarak saat, selvi motifleri ve altta yatay dikdörtgen yazı alanı görülür. Yazı alanı doğu duvarındaki simetriğinden daha büyüktür ve yazı, dikdörtgenin sağ ve sol kenarındaki üçgen

(muska) alanlardan soldakine doğru taşmıştır (Resim-16). Bu alanda “Esseyid Halil Halim” şeklinde okunan hattatın imzasına da rastlanmaktadır.

Resim 15. Batı duvarındaki yazı.

Yazıda, Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivindeki, Elmayazı Köyü Camii (Daday) Genel Tanıtım Restitüsyon ve Restorasyon Raporlarında yer alan Cevdet Yakupoğlu'nun yaptığı okuma;

“Men sekâ Müslimen şürbeten min mâin haysü yakdiru 'ale'l-mâi a'tâhu'l-lahü Te'âlâ bi-küllî şürbetin seb'îne elfe hasenetin, feizâ sekâhu (سقاء) haysü lâ yakdiru 'ale'l-mâi fe keennemâ i'teka 'aşera rikâbi min veled-i İsmâ'îl. Sene 1317 H.”

Türkçe Tercümesi;

“Herkim Müslüman bir kişiye elinde (tasarrufunda) bulunan bir yudum su içirirse (ikram ederse), Allah ona her bir yudum için 70 bin hasene (sevap) yazar (ihsan eder). Eğer tasarrufu altında olmayan bir sudan ikram ederse, (bu sefer Allah o hayır sahibine) İsmail oğlundan (Peygamber Hz. İsmail'in neslinden) 10 kişiyi azat etmiş gibi (sevap yazar). 12 Mayıs 1899- 30 Nisan 1900 M.”

Duvardaki yazı aşağıdaki şekilde yeniden okunmuştur.

““Men sekâ Muslimen şürbeten min mâin haysu yakdiru 'ale'l-mâi a'tâhu'l-lahu Te'âlâ bi-kulli şürbetin seb'îne elfe hasenetin, fe-izâ sekâhu (سقاء) haysu lâ yakdiru 'ale'l-mâi fe keennemâ a'teka 'aşera rikâbi min veled-i İsmâ'îl. Sene 1317 Esseyid Halil Halim”

Metinde “sakyetü (سقية)” şeklinde geçen kısmın yanlış yazıldığı ve “sekâhu (سقاء)” şeklinde yazılması gerektiği, hattatın yazıyı duvara yazarken hatalı yazdığı düşünülmektedir.

Türkçe Tercümesi;

“Her kim Müslüman bir kişiye elinde (tasarrufunda) bulunan sudan bir yudum içirirse (ikram ederse), Allah ona her bir yudum için yetmiş bin hasene (sevap) yazar (ihsan eder). Eğer tasarrufu altında olmayan bir sudan (suya ulaşmanın zor olduğu bir durumda) ikram ederse, (bu sefer Allah o hayır sahibine) İsmail oğlundan (Peygamber Hz. İsmail'in neslinden) on kişiyi azat etmiş gibi (sevap yazar). Sene 1317 ”

Kaynaklar incelendiğinde “su içirmek” ile ilgili bu hadisin bazı kaynaklarda parça parça geçtiği görülür (İbn Mâce, t.s., “Ruhûn”, 16; Taberâni ve thk. Târık b. Ivedullah b. Muhammed, t.y.: 6:349)

Batı duvarının saat, selvi ve dikedörtgen yazı alanı kalem işleri ile kadınlar mahfeli arasında kalan sağ alt boşlukta yan yana iki pano resmedilmiştir. Güneyden kuzeye birinci panoda, ortada rozet (gülçe), rozet motifini çevreleyen yuvarlak pervaz, alt üst ve iki yanda penç, yaprak motifleri

ile baklava dilimi (prizma) şeklinde pervazlarla çevrelenmiş oksit sarı zemin, kobalt mavi zeminli ortasında rozet (gülce) motifi olan köşelikler görülür. Süsleme alanı içten dışa ince ve kalın iki pervazla çevrelenmiş, ince pervaza renkli noktalar, kalın pervaza ise renkli halkalar işlenmiştir. En sağdaki diğer panoda ise doğu duvarında simetrisinde var olan desen, vazo motifi ve bitkisel motif (hayat ağacı), alt ve üst kenarında, içi renkli halkalarla doldurulmuş pervaz deseni görülür.

5.2. Elmayazı Köyü Camii ve Kalem İşlerinde Belirlenen Değişimler

5.2.1. Camii'de Belirlenen Değişimler

Caminin yapım tarihi ile ilgili net bir bilgiye ulaşılamamış olmakla birlikte köyün ileri gelenleri ile yapılan görüşmelerde Kara Mehmet'in 1800'lü yılların sonu 1900'lü yılların başında mevcut Camii yaptırmadan önce Camii'n yerinde daha küçük mescit tarzı bir yapının olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Kara Mehmet köylülerin bahsettiği yapıya ek yapıp genişleterek mi mevcut haline kavuşturdu, yoksa mevcut yapıyı yeni baştan mı yaptırdı sorusu netlik kazanmamakla birlikte, Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü kayıtları incelendiğinde yapının kadınlar mahfeli bölümünün kuzey yönünde genişletildiği bilgisine ulaşılmıştır (Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Genel Tanıtım, Restitüsyon ve Restorasyon Raporları 2012-2014). Bu durum Kara Mehmet'in akrabalarından en yaşlısı olan Mehmet Ali Çiftçi'ye sorulduğunda Camii' 2013-2014 restorasyonu öncesi hali ile dedesi Kara Mehmet'in yaptırdığını beyan etmiştir (16.10.2020 tarihli görüşme) (Resim-17-18).

Resim 16. 2013-14 Restorasyonu öncesi

Resim 17. 2013-14 Restorasyonu sonrası

Camii'n doğu cephesine bitişik inşa edilmiş olan köy odası camii'n inşasından daha sonraki bir tarihte inşa edilmiştir. Köy odasının doğu cephesine bitişik olarak ta hela kısmı eklenmiştir. Köylülerle yapılan görüşmelerde camii'in özgün yapısında minaresinin olmadığı onun yerine ezan taşının mevcut olduğu ve sonrada ahşap bir minarenin eklendiği bilgisine ulaşılmıştır. Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, Elmayazı Köyü Camii (Daday) Genel Tanıtım, Restitüsyon ve Restorasyon Raporlarına göre; harim tabanındaki ahşap kaplamalar sökülmüş, taban kirişlerindeki çürük elemanlar yenilenmiş, sağlam olan parçalar temizlenerek yeniden kullanılmıştır. İç mekân sıvalarındaki çatlakların tadilatları yapılmıştır. İç mekândaki bütün ahşaplar sistre edilip koruyucu uygulanmıştır. Üst pencerelerin iç doğramaları ısı cam üniteli olarak yeniden yapılmıştır. Kadınlar mahfeline çıkış merdivenlerinin korkulukları yenilenmiştir. Son cemaat mekânındaki eklemeler ve kaplamalar temizlenmiştir (Resim-19-20). Çatı konstrüksiyonunda ve ara döşemesindeki bozuk ve

çürümüş elemanlar yenilenmiş, Marsilya kiremitleri alaturka kiremitlerle değiştirilmiştir. Minarenin sac kaplamaları sökülerek ahşap görünümüne kavuşturulmuştur ve ahşap koruyucu uygulanmıştır.

Resim 18. 2013-14 Restorasyonu öncesi Camii kuzey cephesi

Resim 19. 2013-14 Restorasyonu sonrası Camii kuzey cephesi

5.2.2. Kalem İşlerinde Belirlenen Değişimler-Bozulmalar

Köyün yaşlıları ile yapılan görüşmelerde (Berber ve Arslan, 6 Temmuz 2020 tarihli görüşme) Kara Mehmet tarafından 19. Yüzyılın sonlarında eski caminin yerine eski yapı genişletilerek yapılan mevcut Camii'n duvarlarında kalem işi yoktur. Yalnızca doğu ve batı duvarlarının alt bölümlerindeki yazılar mevcuttur. Harim duvarlarındaki kalem işlerinin ne zaman yapıldığına ilişkin bir kayıt mevcut değildir. Fakat kalem işlerinden daha eski olan doğu ve batı duvarlarının alt bölümlerinde yatay dikdörtgen cetveller ile çevrelenmiş yazıların doğu duvarda hicri 1314 (Miladi 1896), batı duvarda hicri 1317 (Miladi 1899) tarihleri yazılıdır. Bu yazılar doğrudan sıva üzerine yazılmışlardır. Mevcut kalem işleri ise kireç badana üzerine yapılmıştır. Köyün yaşlıları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiye göre (Berber ve Arslan, 6 Temmuz 2020 tarihli görüşme) kalem işlerinin yapılış tarihinin 1950-1960 yılları arasına büyük olasılıkla da 1955-56 yıllarına tarihlendirilebileceği düşünülürse, yaklaşık 65 yıllık olan kalem işleri günümüze kadar çok fazla bozulmadan gelebilmiştir. 2013-2014 restorasyonunda kalem işlerine çok fazla müdahale edilmemiş, sıvalardaki çatlaklar onarılmaya çalışılmıştır.

Kalem işlerinin mevcut durumları detaylı incelendiğinde yer yer boya katmanında dökülmeler ve kayıplar olduğu görülmektedir. Boyaların içine karıştırılan tutkalın ya özelliğini kaybetmiş olmasından ya da yeterli miktarda karıştırılmamış olmasından kaynaklı, dokunulduğunda boya tabakasının kolaylıkla çıktığı ve döküldüğü görülmüştür. Bu durum boyaların zemine tutunma mukavemetlerinin oldukça az olduğunu göstermektedir. Köylülerle yapılan görüşmede kalem işleri yapılırken kalem işlerini yapan ustanın köylülerden yumurta topladığı ve boyalara kattığı bilgisine ulaşılmıştır. Muhtemelen boyaların bağlayıcısı olarak yumurta akı kullanılmış olabilir. Kalem işlerinin üzerinde herhangi bir koruyucu mevcut değildir. Bu sebeple özellikle alt bölümlerdeki insan temasına açık olan bölümler risk altındadır. Özellikle insan elinin ulaşabildiği bölgelerdeki kalem işlerinde silinmeler (korozyon) ve boya kayıpları görülmektedir (Resim-22). Sıva katmanında da ince çatlaklar görülmüştür. Sıva tabakasının bazı bölümlerinin arka kısımlarında boşluklar tespit edilmiştir. Doğru duvarında soba deliğinin altına doğru is akıntısı meydana gelmiş ve kalem işlerinde kirlenmeye neden olmuştur (Resim-21-22). Doğru duvarının eski fotoğrafları incelenirken selvi motifinin üstüne denk gelen alanda bir yazı olduğu görülmüş (Resim-21) ve yapılan araştırmalarda bu yazının kâğıt üzerine yazılmış ve duvara sonrada asılmış olduğu anlaşılmıştır.

Resim 20. 2013-14 Restorasyonu öncesi doğu duvarı kalem işleri

Resim 21. 2013-14 Restorasyonu sonrası doğu duvarı kalem işleri

Bütün yüzeylerde boya katmanında kabarmalar ve nemden dolayı atmalar, tozunmalar mevcuttur. Bu sorun doğu, batı ve güney duvarlarının özellikle üst bölümlerinde yoğun olarak gözlemlenmiştir. Camii imamı Hamdi Küçükbulut ile yapılan görüşmede Camii'in duvarlarında herhangi bir nem alma sorunu ile karşılaşmadığını, çatıda akıtma olmadığını, fakat 2013-2014 restorasyonunda çatının kiremitleri değiştirilirken yağmur yağdığını ve kalem işlerinin de ıslandığını belirtmiştir. Ayrıca 2013-2014 restorasyonundan önce Camii'in oldukça bakımsız halde olduğunu ve çatısının akıttığını aktarmıştır (16.10.2020 tarihli görüşme). O halde 2013-2014 restorasyonundan önce kalem işlerinin ve sıva tabakasının yoğun neme maruz kalmış olabileceğini söylemek yanlış olmaz.

2013-2014 restorasyonunda sıvadaki çatlaklar onarılırken kalem işlerinin sıva çatlaklarına denk gelen kısımlarında bozulmalar ve renk değişimleri olduğu görülür. Genel itibari ile bakıldığında kalem işlerinin ana hatlarının bozulmadan günümüze kadar gelmiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Elmayazı Köyü Camii 19. Yüzyılın sonlarına tarihlenen ve mimari özellikleri ile Osmanlı son dönem yapısı özelliklerini gösteren, kalem işleri ile süslü bir köy camisidir. Koruma derecesi 1 olarak koruma altına alınan Camii'nin kalem işleri yaklaşık 65 yıllıktır ve Cumhuriyet döneminin başlarında yapılmış yerel motifleri bünyesinde barındıran önemli bir eserdir. Kalem işleri bu yöredeki bazı köy camilerinde de görülmesi hasebi ile dönem özelliği göstermektedir. Ayrıca kalem işleri incelendiğinde oluşturulan kompozisyonlara tekstil ürünlerinin (halı-kilim form ve kompozisyonlarının) nasıl etki ettiği açıkça görülebilir. Doğru duvarındaki cami motifi batılılaşmanın etkisi ile kalem işlerinde görülmeye başlanan bir motiftir ve bu geleneğin Anadolu köy camisindeki kalem işlerine nasıl yansıdığına güzel bir örnektir (Resim-23).

Resim 22. Doğu duvarındaki cami motifi

Resim 23. Batı duvarındaki terazi motifi.

Batı duvarında minber korkuluklarının üstüne denk gelen alandaki terazi motifi simgesel anlamları olan bir motif olarak karşımıza çıkar (Resim-24). Motiflerin simgesel anlamları ile ilgili Rüçhan ARIK'ın (1988: 132-133) Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı kitabında "bazı resimler, belli bazı varlıkların görüntüsünü yansıttığı halde, sadece o varlıkları tasvir amacıyla yapılmadığını, birtakım sembolik anlamları bulunması gerektiğini düşündürecek kompozisyon biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar başlı başına bir resim, bir kompozisyon halinde görülebildiği gibi, daha geniş kompozisyonlu bir resmin bir ünitesi, ya da bir unsuru olarak da işlenmişlerdir" denilmektedir. Elmayazı Köyü Camii kalem işlerinde kullanılan bazı formların da simgesel anlamlarının olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çeşitli simgesel anlamlarının olduğu düşünülen saat, kılıç, vazo, terazi, bayrak, hayat ağacı motifi, hakı- kilim motifleri süslemelerde kullanılan motifler arasındadır. Örneğin uzun yaşamı ve köklü bir devlet geleneğini simgeleyen hayat ağacı motifi kalem işlerinde farklı yüzeylerde resmedilmiştir. Bu hayat ağacı motifinin Erzurum Yakutiye Medresesi taç kapısı sağ yan yüzeydeki hayat ağacı motifi, Erzurum Çifte Minareli Medrese'deki hayat ağacı motifi, Kayseri Şah Cihan Hatun Türbesi hayat ağacı motifi gibi birçok yapıda bulunan hayat ağacı motiflerinin farklı bir yorumu olduğu düşünülebilir (Üçer, 2019). Bayrak motifinin farklı duvar yüzeylerinde tekrarlandığı görülür. Özellikle güney duvarı minberin üst kısmındaki duvar yüzeyine işlenmiş bayrak motifleri uçlarından sarkan püskülleri ile adeta kumaş görüntüsü verilerek işlenmiştir.

Kalem işlerinin üzerine işlendiği sıva katmanında ciddi çatlaklar ve sıva arkasında boşluklar oluşmuştur. Bu durum sıva tabakasının duvara tutunma mukavemetinin azaldığını göstermektedir. Enjeksiyon tekniği ile sıva arkasına koruma-onarım çalışmalarında uygulanan ve sıvanın duvar yüzeyine tutunmasını sağlayan, boşlukları dolduran malzemelerle sıva katmanının sağlamlaştırılması gerekmektedir. Sıvadaki çatlakların kalem işlerine zarar verilmeden onarılması, kalem işlerindeki boya bozulmalarının durdurulması ve kalem işlerinin dayanıklılığını artırmak için koruyucu uygulanması süslemelerin uzun yıllar sağlam kalmasını sağlayacaktır.

Elmayazı Köyü Camii ve kalem işleri estetik, tarihi, kültürel, simgesel ve dönem özellikleri açısından korunması gereken eserlerimizden biridir. Kalem işleri çok eski olmamakla birlikte bu yörede tekrarlanan örneklerden olması ve çeşitli kültürel ve simgesel motifleri barındırması sebebi ile korunmaya değerdir. Cumhuriyet döneminde yapılmış kalem işlerinin de (estetik, sanatsal, kültürel gibi değerlere sahip olanların) korunması içinde yaşadığımız yüzyılın kültürel ve sanatsal yaklaşımını geleceğe taşıyacaktır. Tarihi eserlerimize ve tarihi eserlerimiz içinde önemli bir yer tutan camilerimize, barındırdıkları kalem işlerine kültürel bir değer gözüyle bakılmalı ve korunmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdül-kebîr b. Abdülmecîd Alîvât (tam vefat tarihi bilinmiyor, hicrî 11. Yüzyıl âlimi) Sirâcü'l-ğuyûb fî a 'mâli'l-kulûb, (t.y.) Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye
- Aksel, M. (2010). Anadolu Halk Resimleri, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arık, R. (1988). Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını.
- Baysal, A. F. (2017). Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri, Konya: Palet Yayınları.
- Bilgen, M. (2010). Bazı Tarihi Yapılar Örneğinde Türkiye'de Sıva Üstü Kalem İşlerinin Korunması (Sorunlar-Çözüm Önerileri), Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Demiriz, Y. (1999). Osmanlı Kalem İşleri, Osmanlı Cilt 11, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 297-304
- Devellioğlu, F. (2012). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Elmayazı Köyü Camii (Daday) 2013-2014 Restorasyonu Restitüsyon ve Restorasyon Raporu. Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.
- Elmayazı Köyü Camii Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri Rapor ve Fotoğraf Albümü, Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.
- Elmayazı Köyü Camii Fotoğraf Albümü, Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.
- Elmayazı Köyü Camii Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültürel ve Doğal Varlıkları Koruma Envanteri, Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi.
- Hasol, D. (2009). Mimarlık Cep Sözlüğü, İstanbul: YEM Yayınları
- İbn Mace, E A. M. b. Y. M. el-Kazvîni. (t.s.). es-Sünen (C. 1-2).
- İrteş, S. (1985). Kalem İşlerimizin Bugünü ve Yarını, Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını (Tebliğler), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 425-432
- Karamut, İ. (1982). Eski Eserlerimizi Neden Koruyoruz?, Müze (Konya Müzeler Müdürlüğü Müzeler Haftası Özel Sayısı), 17-19
- Keskiner, C. (2002). Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler –Hatai-, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Şengül, Z. M. (1990). Süsleme Sanatı 100 Türk Motifi, İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Taberânî, E.-K. M. S. b. A. b. E. Et-Taberânî & thk. Târik b. İvedullah b. Muhammed. (t.y.). Mu'cemü'l-evsat (C.10). Dâru'l-harameyn.
- Umar, B. (2007). Paphlagonia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Üçer, M. (2019). Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Yılmaz, C. (1991). Tezyinat Restorasyonu, Örnekler ve Karşılaşılan Sorunlar, Vakıf Haftası Dergisi 8, 275-289
- Kaynak Kişiler:
- Hamdi Küçükbulut, 1969 doğumlu, elmayazı Köyü Camii İmamı, (16.10.2020 tarihli görüşme, yazılı kayıt).
- Mehmet Ali Çiftçi, 1948 doğumlu, Elmayazı Köylü, Elmayazı Köyü Camii'ni Yaptıran Kara Mehmet'in Torunu (torununun oğlu) (16.10.2020 tarihli görüşme, sesli ve yazılı kayıt)
- Sabri Berber, 1945 doğumlu, Elmayazı Köyünde yaşıyor, (06.08.2020 tarihli görüşme, sesli ve yazılı kayıt)
- Vahit Arslan, 1946 doğumlu, Elmayazı Köyünde yaşıyor, (06.08.2020 tarihli görüşme, sesli ve yazılı kayıt)